

ROMANIPORTTI-HANKKEEN SELVITYS

”Jos haluat tehdä työtä, sinun täytyy puhua työnantajan kieltä”

Romanimaahanmuuttajien kertomuksia
toimijuudesta ja epävarmuudesta
Pietarsaassa

Diakonissa-
laitos

ISBN 978-952-9854-48-6 (pdf)

© Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö sr 2022

Toimittanut: Marja Katisko & Anca Enache & Milla Jylhä

Kuvat: Romaniportti-hankkeen naisten työpajassa tekemiä saviteoksia

Euroopan unioni
Euroopan sosiaalirahasto

Vipuvoimaa
EU:lta
2014–2020

Elinkeino-, liikenne- ja
ympäristökeskus

Diak

JAKOBSTAD

PIETARSAARI

Sisällys

Tutkimushankkeen tausta	4
Tutkimuksen keskeisin tavoite ja tutkimuskysymykset	5
Tutkimusaineiston kerääminen ja analyysi	6
Tutkimushankkeen eettiset kysymykset – tutkimusmatkaan liittyvät eettiset kysymykset	7
Näkökulmia toimijuuteen	8
Työelämän porteilla työkokeiluissa ja lyhyt-aikaisissa työsuhteissa	9
Relationaalinen toimijuus – sidottu toimijuus/suhteissa muodostuva tai muotoutumatta jäävä toimijuus	11
Pohdinta – johtopäätökset: Vuorovaikutus, läsnäolo, arjen toimijuus	12
Lähteet	14

Tutkimushankkeen tausta

Bulgarian ja Romanian romanien yhteiskunnallinen asema heidän lähtömaissaan on usein heikko. Syyt siirtolaiseksi lähtemiseen liittyvät lähtömaissa koettuun köyhyyteen ja syrjintään, mutta myös toivoon työllistymisestä ja sitä kautta paremmasta elämästä. Suomessa työllistymisen esteet liittyvät tutkimusten mukaan usein vähäiseen koulutukseen sekä perus- että ammatillisen koulutuksen tasolla, työkokemuksen puutteeseen, kielitaidon puutteeseen sekä syrjintään. (HDL Hankesuunnitelma 2020; Enache 2020; Granqvist, Enache & Dorofte 2016). Suomessa tehdyt rodullistettuja maahanmuuttajia koskevat tutkimukset osoittavat, että maahanmuuttajat kohtaavat syrjäytymistä Suomen työmarkkinoilta tai he työllistyvät sektoreille, joita leimaa epävarmuus ja heikot työolot (Könönen, 2018). Samoin Suomen romanit ja ”näkyvät” maahanmuuttajaromanit kohtaavat usein syrjintää koska heidät on leimattu romaneiksi. (Jauhola, Årling, Karinen, Luukkonen, Oosi, 2019).

Pietarsaareen tulleet Itä-Euroopan maiden romanit ovat asettuneet paikkakunnalle pysyvästi ja saaneet töitä. Heidän työsuhteitaan paikkakunnalla leimaa

työsuhteiden moninaisuus, joustavuus sekä matala palkkataso, mikä aiheuttaa työhön ja toimeentuloon liittyvää epävarmuutta sekä tilapäisyyden ja vajaavaltaisuuden tunnetta. Heidän neuvottelusemiansa työmarkkinoilla on heikko (Hankesuunnitelma, HDL 2019), mikä rajoittaa osittain heidän toimintamahdollisuuksiaan.

Tutkimushanke on osa laajempaa Helsingin Diakonissalaitoksella meneillään olevaa hanketta, jonka tavoitteena on lisätä maahanmuuttajaromanien osallisuutta, koulutusastetta ja työllisyyttä Pietarsaarella. Romanian osallisuuden vahvistaminen liittyy heidän taloudellisten, koulutuksellisten, sosiaalisten sekä sivistyksellisten elinolojen vahvistamiseen.

Artikkelin aluksi esittelemme tutkimuksen keskeiset tavoitteet ja tutkimuskysymykset sekä tutkimusaineiston keräämiseen ja analyysiin liittyvät asiat. Artikkelin luonteeltaan aineistolähtöinen, joka tarkoittaa sitä, että tarkastelemme aineistosta esiin tulleita teemoja eri tieteenaloilla käytettyjen toimijuuden käsitteistöjen avulla. Toimijuuden teoria siis kulkee punaisena lankana artikkelimme eri luvuissa.

Luvussa *Näkökulmia toimijuuteen* tarkastelemme keskeisimpiä toimijuuteen liittyviä monitieteisiä teorioita. Luvussa *Toimijuuden rakentumisen moniulotteisuus ja työelämään integroituminen* kuvaamme esteitä, haasteita ja mahdollisuuksia, joita haastateltavat ovat kohdanneet työelämään hakeutumisessa, sijoittumisessa sekä työelämän ulkopuolelle jäämisessä. Tarkastelemme myös, minkälaisia voimavaroja heillä elämässään ja arjessaan heillä on ja mihin he tukeutuvat. Luvussa sidottu toimijuus tarkastelemme haastateltavien kokemuksia ja näkökulmia romanitaustansa vaikutuksista työmarkkinoille sijoittumisessa sekä yhteiskunnassa ja yhteisöissä toimimisessa.

Luvussa *relationalinen toimijuus* tarkastelemme haastatteluaineiston ja kirjallisuuden avulla, miten toimijuus kiinnittyy relationaaliin asetelmiin. Viimeinen luku *läsnäolo, vuorovaikutus ja arjen toimijuus* on samalla johtopäätösluku, jossa pohdimme romanitaustaisten siirtolaisten mahdollisuutta tulla aktiivisiksi suomalaisen yhteiskunnan toimijoiksi.

Tutkimuksen keskeisin tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen keskeisin tavoite on määritellä yhdessä maahanmuuttajaromanien kanssa heidän omaa toimijuuttaan

- Minkälaisia mahdollisuuksia ja esteitä maahanmuuttajataustaiset romanit näkevät oman toimijuutensa rakentumisessa?
- Miten pitkälle rakenteet ja olosuhteet määräävät maahanmuuttajataustaisten romanien toimijuutta heidän itsensä kokemana ja minkälainen on heidän valinnan vapauden ja vastuun välinen liikkumavara?

- Minkälaisia piiloisia ja näkyviä rakenteita maahanmuuttajataustaiset romanit ovat kohdanneet ja miten rakenteet ovat rajoittaneet heidän toimijuuttaan?
- Miten romanitaustaiset maahanmuuttajat ovat säilyttäneet ja uudelleenrakentaneet toimijuuttaan?

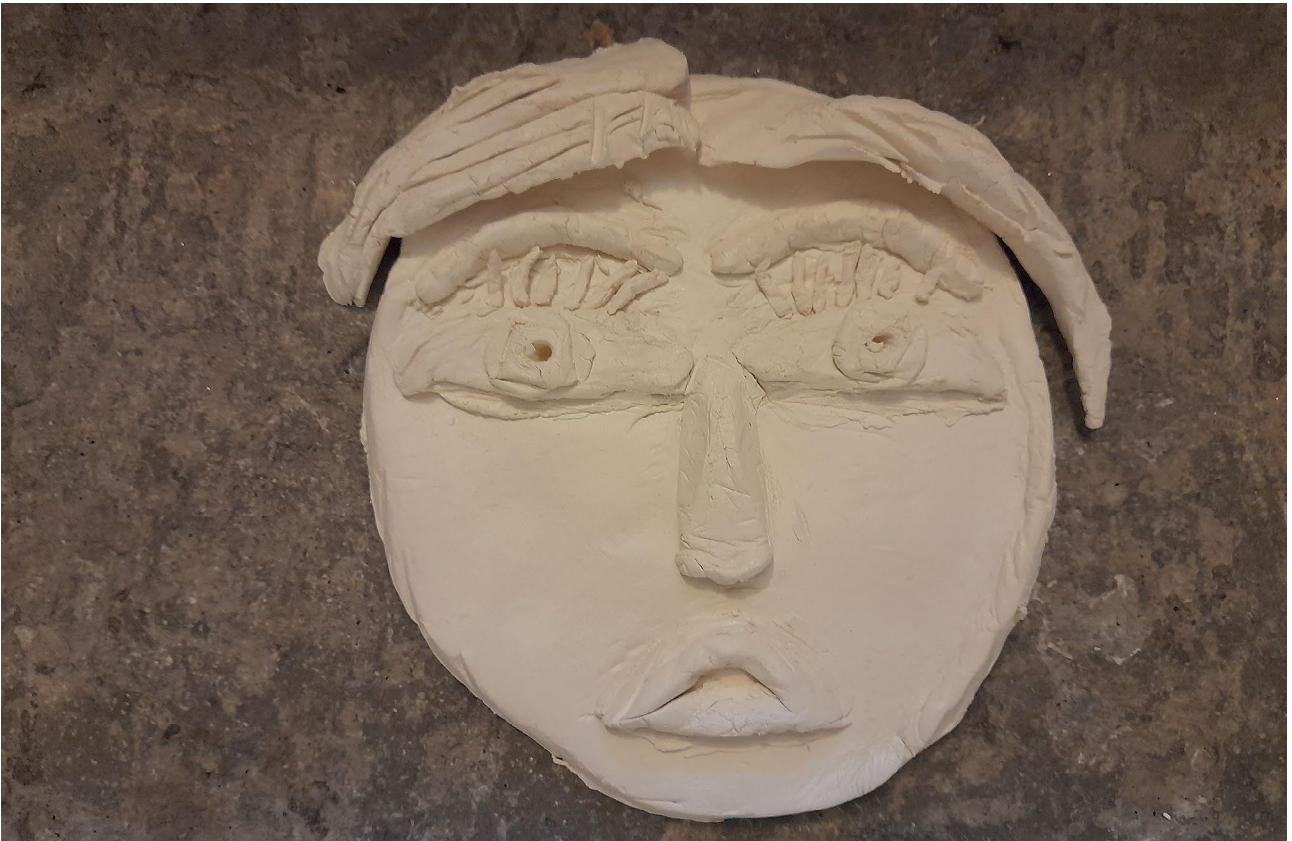
Tutkimusaineiston kerääminen ja analyysi

Tutkimusta varten haastateltiin 11 maahanmuuttajaromania Pietarsaareissa. Haastateltaviin otettiin yhteyttä Romaniportti-hankeessa työskentelevien kokemusasiantuntijoiden kautta. Kokemusasiantuntijat kysyivät, keillä hankkeen osallistujista olisi halua osallistua haastattelututkimukseen. Haastattelutilanteita oli yhteensä 9. Kolmessa haastattelussa oli läsnä paris-kunta. Haastattelut toteutettiin englannin, romanian ja bulgarian kielillä. Haastattelut järjestettiin Pietarsaaren kaupungintalolla Romaniportti-hankkeen toimitiloissa. Haastatteluissa oli läsnä haastateltava/haastateltavat sekä hankkeen projektipäällikkö Milla-Camilla Jylhä. Hankkeen asiantuntija Anca Enache Diakonissalaitokselta osallistui haastatteluihin muutamia kertoja. Tulkkaukset järjestettiin puhelinavusteisesti tai Teamsin välityksellä.

Osa haastateltavista oli haastattelun toteutumisaikana mukana työelämässä. He toimivat esimerkiksi

siivousalalla tai maataloudessa. Haastatteluista toteutettaessa elettiin koronapandemian aikaa, jonka seurauksena työt olivat vähentyneet joillakin aloilla, mikä lisäsi romaniväestön työsuhteiden epävarmuutta. Haastatteluun osallistuneet olivat eri ikäisiä: 20-vuotiaista yli 50-vuotiaisiin. Haastateltavat ovat olleet Suomessa eri pituisia aikoja. Osa oli tullut Suomeen vasta vuosi sitten ja oli myös heitä, jotka olivat olleet maassa 10 vuotta. Haastatteluista kymmenen oli Bulgariasta ja yksi Romaniasta kotoisin.

Tutkimusaineisto kerättiin teemahaastatteluin. Tutkimushaastatteluteemat rakennettiin toimijuuteen liittyvän teoreettisen käsitteistön avulla. Tutkimusaineisto analysoitiin laadullisiin tutkimusmenetelmiin kuuluvan sisällönanalyysin avulla aineistolähtöisesti.

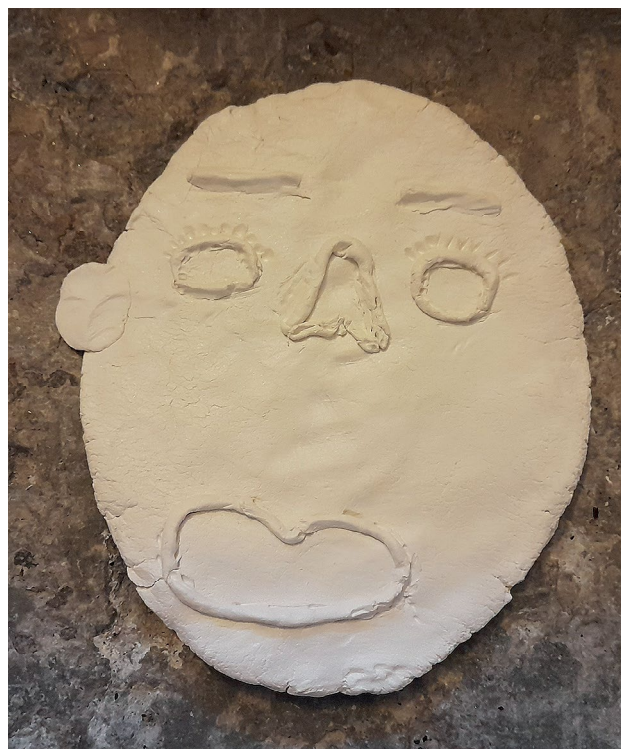
Tutkimushankkeen eettiset kysymykset – tutkimusmatkaan liittyvät eettiset kysymykset

Olemme huomioineet ja noudattaneet tutkimushankkeessamme hyvän tieteellisen käytännön lähtökohtia, jotta tutkimusta voidaan pitää eettisesti hyväksyttävänä ja luotettavana sekä tutkimustuloksia luotettavina. Olemme aloittaneet tutkimuseettisen arvioinnin jo tutkimusaihetta suunniteltaessa ja tulemme tarkastelemaan eettisiä kysymyksiä koko tutkimusprosessin ajan. Hyvän tieteellisen käytännön lähtökohtia ovat muassa tarvittavien tutkimuslupien hankkiminen Helsingin Diakonissalaitokselta, huolelliset ja tarkat toimintatavat tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa, esittämisessä ja arvioinnissa, asianmukainen viittaus muiden tutkijoiden tutkimuksiin sekä mahdollisen esteettisyyden huomioon ottaminen arviointi- ja päätöksenteossa. (Tutkimuseettinen lautakunta 2012, 6.)

Eettinen pohdinta on tutkimushankkeessamme keskeisessä asemassa. Olemme kohdanneet ja haastelleet romanitaustaisia maahanmuuttajia, jotka ovat monella tapaa haavoittuvassa asemassa sekä omissa lähtömaissaan, että Suomessa. Olemme tiedostaneet tutkimusaiheemme olevan eettisesti paikantunutta ja edustavan osaltaan nk. kriittistä yhteiskuntatutkimusta, jolla pyrimme edistämään sosiaalista oikeudenmukaisuutta (esim. Harinen 2014, 64.) Mahdollisimman suuren luotettavuuden saavuttamiseksi olemme tutkijoina tietoisia omasta roolistamme tutkijana sekä toiminnastamme haastattelutilanteissa. Koko tutkimusprosessin aikana meille on ollut tärkeää, että toimimme mahdollisimman eettisesti, tehokkaasti, tarkoituksenmukaisesti sekä kulttuurisensitiivisesti.

Maahanmuuttoa ja maahanmuuttajien koskevassa tutkimuksessa olemme tiedostaneet lisäksi oman roolimme nk. valtaväestön edustajina. Tähän liittyy eettinen arviointi siitä, miten lähestymme ja tarkastelemme tutkimukseen osallistuvien romanisiirtolaisten arkea ja heidän yksityistä elämäänsä. Tutkimuksen eettisiin periaatteisiin kuuluu haastateltavien edun, toiveiden ja oikeuksien ensisijainen huomioiminen. Pidämme erityisen tärkeänä sitä, että haastateltaville

kerrotaan heidän omalla kielellään tutkimuksen tavoitteet sekä se, että heidän anonymiteettinsä on suojattu koko tutkimusprosessin ajan. He voivat myös halutessaan keskeyttää osallistumisensa tutkimukseen koska tahansa. Haastatteluihin osallistuville romanisiirtolaisille olemme jakaneet heidän omille kielilleen käännettyjä suostumislomakkeet ja saatekirjeessä kerrotaan tutkimuksen tarkoituksesta. Heille annetaan mahdollisuus kysyä lisäkysymyksiä ja tarkennuksia tutkimukseen liittyen. Haastattelutilanteissa on aina läsnä tarvittaessa tulkkaus.

Näkökulmia toimijuuteen

Tutkimuksen keskeisin teoreettinen viitekehys liittyy toimijuuden käsitteeseen. Toimijuutta on tarkasteltu monilla eri tieteenaloilla. Yhteiskuntatieteissä toimijuuden voi määritellä olevan yksi peruskäsitteistä (Giddens 1984), psykologiatieteissä toimijuus liitetään usein minäpysyvyyteen sekä elämäntoimijuuteen (Bandura 2001, Hitlin & Elder 2007), kasvatustieteissä koulutus- ja työurien rakentumiseen (Biesta & Tedder 2007). Yhteistä käsitteen määrittelylle on sen liittyminen aktiivisuuteen, aloitteelliseen toimintaan, autonomiaan ja vaikutusmahdollisuuksiin sekä kykyyn ja resursseihin vaikuttaa omaan elämään.

Ihmistieteissä peruskysymys on kuitenkin sama: Mikä on yksilön ja rakenteiden luomien mahdollisuuksien suhde? Sekä yhteiskuntatieteet että psykologia ja käyttäytymistieteet toisaalta korostavat yhteiskunnallisia ja rakenteellisia selityksiä ja toisaalta yksilöistä liikkeelle lähteviä selityksiä. Erityisesti yhteiskuntatieteissä yksilöistä irrotettuihin syihin on liitetty sellaisia käsitteitä kuin luokka, rooli ja habitus. Yksilöistä lähteviä syistä puhuttaessa mainitaan usein minäpysyvyys, motivaatio, tahto, valinnanvapaus ja koherenssin tunne. (Kauppila et al. 2015).

Anthony Giddens (1991) määrittelee toimijuuden aikomukselliseksi toiminnaksi, jonka yksilö tekee tai jättää tekemättä. Oleellista yhteiskuntatieteellisessä rakenteiden käsitteellistämässä on, ettei rakenteita varsinaisesti ole olemassa, on vain toimintakäytännössä koostuvien sosiaalisten ja järjestelmien rakenteellisia ominaisuuksia. Giddensin teoriassa rakenteet ja toiminta liittyvät kiinteästi yhteen ja keskeistä ajattelussa on näkemys rakenteiden kaksinaisuudesta. Rakenteet toisaalta rajoittavat ja määräävät, mutta myös mahdollistavat ja ohjaavat sekä yksittäisten ihmisten että ihmisryhmien toimintaa. Ihminen siis omaksuu ja toiminnallaan uusintaa rakenteita, ja samalla kykenee niitä myös hyväksikäyttämään omaksi edukseen ja toimintansa tueksi. Rakenteet siis luovat sekä rajoja että toimintamahdollisuuksia.

Toimijuuksien näkökulmasta uusliberalismissa puhutaan uudenlaisen minuuden rakentamisesta. Tällaisen minuuden voi ajatella pitävän sisällään ajatuksen vastuullisesta toimijasta, ihmisestä, joka on koko ajan tietoinen valinnoistaan ja toimii elämässään rationaalisesti tavoitteisiin pääsemiseksi (ks. esim. Helne 2009). Esimerkiksi Kaarina Mäkinen (2012) kirjoittaa minuuden markkinoinnista, ”hyväksi tyypiksi” tulemisen vaatimuksista toimijuuden rakentumisen taustalla.

Kyseessä on itsensä kehittämiseen liittyvät valinnat ja toimet, joilla yritetään parantaa omaa asemaa, saada tunnustusta ja uusia mahdollisuuksia työelämässä (kt. esim. Keskitalo-Foley & Komulainen & Naskali 2010).

Kun ihmistä yritetään sopeuttaa oman elämänsä toimijaksi, hänet samalla halutaan kiinnittää yhteiskunnallisena toimijana vallan ja kulttuurin vaihtosuhteisiin. Vaatimus aktiivisesta toimijuudesta voi synnyttää arvottomuuden, riittämättömyyden, pelon ja turhautumisen kokemuksia. Minuuden arvo määrittyy vaihtoarvona, mutta yhä laajemmissa ja nopeissa yhteiskunnallisissa muutoksissa riittävän vaihtoarvon saavuttaminen saattaa olla monien ulottamattomissa (esim. Silvasti & Lempiäinen & Kankainen 2014, 10–19). Pohjoismaissa määritellään usein työllisyyttä keinona päästä yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi (Kvinonos, 2019). Siksi erityisesti ne maahanmuuttajat, jotka eivät onnistu työllistymään leimautuvat helposti ”ei-toivotuiksi yksilöiksi”.

Työelämän porteilla työkokeiluissa ja lyhytaikaisissa työsuhteissa

Haastattelemiemme romanitaustaisten maahanmuuttajien pyrkimykset päästä osalliseksi yhteiskuntaan näkyvät pettymysten ja torjunnan teemoissa.

Haastateltavat kertovat toiveikkuuden, pettymysten ja uudelleenyrityksen kehästä.

”ei kukaan ole auttanut. Haastattelussa kysytään, onko ajokorttia? Sitten täytyy odottaa. Ja odotan ja odotan ja odotan. Ja ei mitään, kaikki ovat ystävällisiä, mutta kukaan ei soita” (haastattelu 6 nainen).

Haastateltavat ovat työllistyneet lyhytaikaisiin työsuhteisiin. Osa on sijoittunut työkokeiluihin, mutta siirtyminen työelämään ei ole onnistunut. Työllistymisen esteenä on usein riittävän kielitaidon puute. Suurin osa haastateltavista puhuu bulgariaa, romanian ja romanikieltä. Työnantajat odottavat työnhakijan puhuvan suomea tai ruotsia. Haastateltavilla ei myöskään ole usein verkostoja ja kontakteja mahdollisiin työnantajiin seudulla. Joidenkin työpaikkojen vastaanottaminen edellyttää oman auton käyttöä, koska säännöllistä julkista liikennettä ei ole paikkakunnalla.

Ensiksi, minä asuin (----) ja työskentelin leirintäalueella. Leikkasin ruohoa traktorilla; maalasin seiniä. (----) työskentelin ensin huvipuistossa. Mutta nyt se on suljettu. Työskentelin 6 vuotta yritykselle, joka piti huvipuistoa ja leirintäaluetta, mutta aina harjoittelijana. (haastattelu 11, mies)

Työmarkkinatutkimukset osoittavat, etteivät esimerkiksi rotu ja sukupuoli enää määrittele jakoa ”hyviin” tai ”huonoihin” työpaikkoihin kuin aikaisemmin. Tutkimusten mukaan tätä jakoa määrittelee nykyään enemmän epätyypilliset työsuhteet sekä huonosti palkatut työt, joita tarjotaan erityisesti maahanmuuttajille (esim. Hudson 2007). Epätyypillisten työsuhteiden ohella kansalaisuus määrää myös enemmän sijoittumista huonoihin työsuhteisiin kuin rotu ja sukupuoli (emt.). Laura Mankin ja Markku Sippolan (2015) mukaan niin sanotut ”uuden työn teoriat” ja prekarisaatiotutkimukset kiinnittävät huomiota epävarmistumiseen uutena työmarkkinoita ja elämää järjestävänä normina. Epävarmistumisen normi

mielestämme kuvaa hyvin haastattelemiemme romanitaustaisten maahanmuuttajien työmarkkina-asemaa Suomessa.

Useat haastateltavat korostavat oman aktiivisuuden merkitystä sekä omien verkostojen hyödyntämistä työn löytymiseksi. Toimijuuden tutkimuksessa *aktiivista toimijuutta* on tarkasteltu monen eri tieteenalan näkökulmasta. Psykologiatieteessä toimijuus liitetään usein minäpysyvyyteen sekä elämäntoimijuuteen (Bandura 2001, Hitlin & Elder 2007), kasvatustieteissä koulutus- ja työurien rakentumiseen (Biesta & Tedder 2007). Yhteistä käsitteen määrittelylle on sen liittyminen aktiivisuuteen, aloitteelliseen toimintaan, autonomiaan sekä vaikutusmahdollisuuksiin ja kykyyn ja resursseihin vaikuttaa omaan elämään.

”TE toimisto ei ole auttanut ikinä. Työpaikat löytyy soittamalla suoraan pomolle tai ystävien kautta (haastattelu 3, mies)

”ihmisen täytyy olla hereillä ja etsiä itse (töitä ja mahdollisuuksia) (haastattelu 3, mies)

Sosiologinen tutkimus näkee toimijuuden yksilöiden ja yhteiskunnallisten rakenteiden ja instituutioiden (kuten hyvinvointipalvelujärjestelmä, työnvälityspalvelut tai KELA) vuorovaikutuksena. Elämäntieteen tutkimus puolestaan näkee yksilöt rakentamassa omaa elämäntieteen sen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen mahdollisuuksien rakenteen kautta, jonka kautta sosiaalinen ympäristö heille tarjoaa. (Kauppila & Kauppila 2015.) Viimeksi mainitusta perspektiivistä katsottuna haastateltujen romanien toimijuus on rakentunut epävirallisiin ja usein yhteiskuntien ulkopuolisiin rakenteisiin ja verkostoihin.

Romanitaustaisille haastateltaville aiemmin muuttaneet sukulaiset, ystävät ja paikalliset, jotka ovat mukana hengellisissä liikkeissä ovat tärkeitä:

”sukulaiset ovat auttaneet, veli auttoi työn saannissa” (haastattelu 3, mies)

”iso asia, kaikille perheessä tärkeää, veljet, siskot, vanhemmat, vaimo.... kaikki lähtivät (Suomeen) samaan aikaan. Ja tärkeää olla työelämässä” (haastattelu 1, mies)

”Miten löysin TE-palvelut... Pietarsaareissa oli mies. Hän asui talossa. Ensimmäisessä kerroksessa oli kirkko ja mies asui toisessa kerroksessa. Hän oli pappi. Minulla ei ollut yöpymispaikkaa ja hän otti minut kotiinsa. Autoin häntä, ja joskus hän otti minut mukaan töihin. En maksanut vuokraa hänelle. Hän sanoi: Sinulla ei ole rahaa, joten voit auttaa minua joskus. Sitten hän sanoi: Yritän etsiä sinulle työtä. Menin TE-palveluihin hänen kanssaan. Hän puhui heidän kieltään ja sanoi (virkailijalle): Hän asuu minun luonani, hänellä on perhe, hänellä ei ole papereita, kukaan ei auta häntä, mitä hänen pitäisi tehdä? Seuraavaksi he lähettivät minut poliisiasemalle, jotta voisin rekisteröityä. Hän löysi minulle työkokeilupaikan. Työskentelin paikassa kuusi vuotta. Hän tapasi omistajan minun kanssani ja kertoi minun olevan luotettava henkilö. Hän meni takuuseen minusta. Minut hyväksyttiin työskentelemään kolmeksi päiväksi (koeaika). Kun he näkivät minun maalaavaan kaksi mökkiä sisä- ja ulkopuolelta, omistaja tuli ja sanoi että voin jatkaa. (haastattelu 11, mies)

Suomessa asuvien sukulaisten ja romanityhteisön merkitys oli haastateltaville tärkeä. Haastateltavat puhuivat kuitenkin myös toiveestaan omaan autonomiaan ja riippumattomuuteen toisista ihmisistä, sukulaisista sekä erityisesti yhteiskunnallisista instituutioista kuten KELA tai TE-palvelut.

Monilla tieteenaloilla ollaan yhtä mieltä siitä, että toimijuudesta on mielekästä puhua vain silloin, kun yksilöllä on mahdollisuus toimia, tehdä valintoja ja merkityksellistä tilannetta (esim. Ronkainen 2008.) Tällöin toimijuuden analysointi ottaa kantaa myös vallan ja vapauden käsitteisiin. Esim. Bourdieu (1990) katsoo yksilön toiminnan määräytyvän yhteiskunnallisten, sosiaalisten, kulttuuristen ja materiaalistien rakenteiden kautta ja niiden mahdollistamana. Erilaiset toimijuuskäsitykset avaavat siis erilaisia näkökulmia yksilön toimintakapasiteettiin suhteessa heitä ympäröiviin rakenteisiin (Silvonen 2015).

”parempi elämä merkitsi sitä, että voisin opiskella ja ei olisi riippuvainen kenestäkään (haastattelu 2, mies)

Anca Enachen (2020) tutkimuksessa romanilasten toimijuuden rakentumisesta, tutkija painottaa toimijudessa olevan tärkeää toisaalta ympärillä olevat ihmiset, kulttuuriset ja sosiaaliset käytännöt, instituutiot ja

ympäristöt sekä toisaalta heidän omat muistonsa, taitonsa sekä fyysinen ympäristönsä. Enachen mukaan romanilasten toimijudessa ei ole pelkästään kyse autonomian saavuttamisesta, vaan pikemminkin suhteiden rakentamisesta suvun, perheen ja ympäröivien sosiaalisten rakenteiden kanssa. On myös tärkeää huomioida toimijuuden rajoitukset: rotu, ikä, sukupuoli sekä kansalaisuus muodostavat sosiaalisia rakenteita ja kategorioita, jotka puolestaan muokkaavat lasten toimijuutta perheen siirtolaisuusprosessissa. Esimerkiksi perheen vaikea taloudellinen tilanne rajoittaa lapsen ja koko perheen toimijuutta, mutta samalla vaikeat elinolosuhteet saattavat muodostua vahvuudeksi toimijuuden rakentumisen kannalta.

Haastateltavat kertovat oman toimijuutensa ja aktiivisuutensa nivoutuvan lasten hyvinvointiin:

”olen oma-aloitteinen. Bulgariassa minulla ei ollut mahdollisuutta antaa parempaa tulevaisuutta (lapsille), sen takia olen oma-aloitteinen. Haluan että lapsiltani ei puutu mitään (haastattelu 3, mies)

”olen valmis antamaan lapsilleni ihan mitä vaan” (haastattelu 3, nainen)

Haastatteluun osallistuneet eivät harjoita toimijuuttaan ainoastaan Pietarsaareissa vaan myös kotiseuduilla Bulgariassa tai Romaniassa. Toisilla on enemmän kontakteja kotimaassa asuviin sukulaisiin kuin toisilla. Useimmat haastateltavat puhuvat yhteyksistä ystäviin ja sukulaisiin. He myös matkustivat vuosittain kotimaahansa. Haastatteluiden ajankohtana matkoja ei tehty johtuen pandemiasta. Osa haastateltavista puhui kotimaassa olevien rakennusten remontoinnista tai uuden rakennuksen rakentamisesta sinne. Vaikka kukaan osallistujista ei puhunut muuttamisesta takaisin Bulgariaan tai Romaniaan toistaiseksi, osallistuvat he kiinteistöjen ylläpitoon lähtömaassa taloudellisen tilanteen sen salliessa. Maahanmuuttoon liittyvät tutkimukset osoittavat, että rahälähteykset liittyvät usein kiinteistöihin, talot ovat ilmaus menestyksestä ja sosiaalisesta liikkuvuudesta (Lopez 2015). Myös Pietarsaareissa asuvien Bulgarian ja Romanian romanien kohdalla mahdollisuudet menestykseen ja hyvinvointiin ilmenevät konkreettisemmin kotipaikkakunnilla kuin Suomessa (Grill 2016). Yhteenvedon todettakoon maahanmuuttajaromanien harjoittavan toimijuuttaan maiden rajojen yli heidän olleessaan sosiaalisissa suhteissa ystäviin ja sukulaisiin kotimaassa ja he myös sijoittavat pääomaa rakentamisprojekteihin lähtömaassa.

Relationaalinen toimijuus – sidottu toimijuus/ suhteissa muodostuva tai muotoutumatta jäävä toimijuus

Relationaalisessa toimijuuden lähestymistavassa yksilön toimijuutta tarkastellaan osana sosiaalisia suhteita sekä kykyä suunnanottoon monimutkaistuvassa elämisen verkostossa (Vanhalakka-Ruoho, 2015, 40–44.) Bandura (2006) jäsentää toimijuutta kognitiivisena, itsesäätelävänä ja refleksiivisenä prosessina. Tällöin korostuu vuorovaikutuksellinen, erotuksena täysin yksilöstä määräytyvästä toimijuudesta ja toisaalta mekaanisesti ympäristön säätelevästä toimijuudesta. Emirbayer ja Mische (1998) määrittelevät relationaalisen toimijuuden toimijuudeksi, joka syntyy vuorovaikutuksen seurauksena. Tämä tarkoittaa, ettei toimijuus ole sosiaalisista järjestelmistä ja valtasuhteista irrallista, mutta ei myöskään yksinomaan niiden sanelemaakaan.

Vuorovaikutuksellinen, relationaalinen toimijuus tarkoittaa siis pelkistetysti sitä, että ihminen ei harjoita toimijuuttaan tyhjiössä, vaan ihmisen ja hänen ympäristönsä suhde on dynaaminen ja vuorovaikutuksellinen. Sekä materiaallinen, sosiaalinen että kulttuurinen ympäristö vaikuttavat ihmiseen tarjoamalla edellytyksiä toiminnalle ja sosiaaliselle kanssakäymiselle.

Haastateltavat kertovat tilanteista ja ajanjaksoista, joiden kautta he ovat oppineet piilottamaan tai vaikenemaan romanitaustastaan:

”Nykyään kun sanot olevasi Romaniasta, he ottavat etäisyyttä. Koska he näkevät televisiosta mitä tapahtuu Helsingissä. Siksi. Aiemmin kun suomalaiset näkivät että Olet köyhä, he saattoivat ostaa boksia ruokaa. He olivat hyvin ystävällisiä”. (haastattelu 11, mies)

Tutkijat puhuvat myös *sidotusta toimijuudesta* (Aaltonen 2013), joka tarkoittaa toiminnan kietoutumista sosiaaliseen kontekstiin. Tämä tarkoittaa toimijoiden kiinnittymistä useisiin temporaalisiin ja relationaalsiin asetelmiin. Jotta toimintaa voi tavoittaa, se täytyy asettaa aikaulottuuteen. Haastatteluissa toimijuuden

kietoutuminen ja toiminnan aikaulottuvuus tulee esiin esimerkiksi yllä olevassa aineisto-otteessa, jossa haastateltavat ovat ajan ja sosiaalisten tilanteiden myötä oppineet piilottamaan ja vaikenemaan taustastaan. Mielenkiintoista on, että haastateltavat tämän lisäksi ikään kuin kantavat jo aikaisempien tulleiden romani-taustaisiin maahanmuuttajiin luotuja stigmoja.

Haastateltavat kertovat:

”Kun tulin tänne, työnantajat kysyivät mistä olen kotoisin. Kun vastasin Bulgariasta, he sanoivat ahaa. En voi sille mitään, ennen minua on ollut ihmisiä, jotka ovat tehneet jotakin väärin. Meidän pitää maksaa seuraukset. Meidän pitää maksaa heidän virheistään. Työnantajan äänensävyistä kuulee, että ahaa, olet Bulgariasta tai Romaniasta” (haastattelu 1, mies)

”En tiedä.... meillä on paha nimi. Uusi tyyppi maksaa häntä aikaisemmin tulleiden virheistä. Se ei ole kaikkien vika. Ennen sait työn, menit pankkiin ja sait lainan, tämä oli 10 vuotta sitten, sitten joku ei ehkä maksanut lainaa takaisin, ja tästä on syntynyt negatiivinen leima” (haastattelu 1, mies)

Toimintaa ei siis pidä ajatella yksinomaan yhdensuuntaisena, eteenpäin kulkevana prosessina, vaan toimijan sisäisenä kamppailuna ja sinnikkyytenä. (Honkasalo et al. 2004). Vaikka toimijuus ei olisikaan varsinaista konkreettista toimintaa, yksilö on sen sijaan tietoinen omista ja muiden mahdollisuuksista ja rajoituksista (Lehtola 2013, 5–6). Yhteiskuntatieteissä keskustellaan yksilön mahdollisuudesta rakentaa oma elämänsä ”minän” refleksiivisessä (esim. Giddens 1990) prosessissa, jossa tullaan toimijoiksi ja kyetään kontrolloimaan omaa elämää.

Pohdinta – johtopäätökset: Vuorovaikutus, läsnäolo, arjen toimijuus

Yhteiskuntatieteissä keskustellaan yksilön mahdollisuudesta rakentaa oma elämänsä ”minän” refleksiivisessä (esim. Giddens 1990) prosessissa, jossa tullaan toimijoiksi ja kyetään kontrolloimaan omaa elämää. Monilla tieteenaloilla ollaan joka tapauksessa yhtä mieltä siitä, että toimijuudesta on mielekästä puhua vain silloin, kun yksilöllä on mahdollisuus toimia, tehdä valintoja ja merkityksellistää tilannetta (esim. Ronkainen 2008.) Tällöin toimijuuden analysointi ottaa kantaa myös vallan ja vapauden käsitteisiin. Esim. Bourdieu (1990) katsoo yksilön toiminnan määräytyvän yhteiskunnallisten, sosiaalisten, kulttuuristen ja materiaalien rakenteiden kautta ja niiden mahdollistamana. Erilaiset toimijuuskäsitykset avaavat siis erilaisia näkökulmia yksilön toimintakapasiteettiin suhteessa heitä ympäröiviin rakenteisiin (Silvonen 2015).

Artikkelin alussa kirjoitimme ”minän refleksiivisen” prosessin ja toimijuuden rakentumisen (Giddens) lisäksi uusliberalismiin kuuluvasta ideaalista, jossa yksilö rakentaa ”uudenlaista minuuttaan” vastuullisena ihmisenä, joka on tietoinen omasta toimijuudestaan ja sen mahdollisuuksista. Tiina Silvastin ym. (2014) mukaan kyse on yksilön sopeuttamisesta oman elämänsä toimijaksi, jolloin hänet samalla halutaan kiinnittää yhteiskunnallisena toimijana vallan ja kulttuurin vaihtosuhteisiin. Vaatimus aktiivisesta toimijuudesta voi synnyttää arvottomuuden, riittämättömyyden, pelon ja turhautumisen kokemuksia. Minuuden arvo määrittyy vaihtoarvona, mutta yhä laajemmissa ja nopeissa yhteiskunnallisissa muutoksissa riittävän vaihtoarvon saavuttaminen saattaa olla monien ulottamattomissa.

Vaikka toimijuus ei olisikaan varsinaista konkreettista toimintaa, yksilö on sen sijaan tietoinen omista ja muiden mahdollisuuksista ja rajoituksista (Lehtola 2013, 5–6.) Haastattelemamme romanitaustaiset maahanmuuttajat olivat tietoisia rajoituksistaan enemmän kuin mahdollisuuksistaan. Oman taustan kätkeminen ja siitä vaikeneminen on osa koettuja toimintaa rajoittavia tekijöitä. Haastattelut luovat kuvan irrallisuudesta, jota he tuntevat suomalaista yhteiskuntaa kohtaan. Tähän saattaa olla syynä kielitaidon puute tai heikko kielitaito, mutta myös tietynlaiseen marginaaliin jääminen heikon työmarkkinatilanteen vuoksi. Lyhyisiin työsuhteisiin,

pelkästään työharjoitteluihin sidottujen työkokemusten ja huonon työmarkkina-aseman vuoksi henkilöiden ja perheiden taloudellinen tilanne on myös huono.

Useat tutkimukset osoittavat, että Suomeen saapuvat maahanmuuttajat riippumatta maahantulostatuksesta toivovat työllistyvänsä työmarkkinoille sekä integroituvansa suomalaiseen yhteiskuntaan työmarkkinoiden kautta (esim. Nieminen & Sutela & Hannula 2015). Laura Mankki ja Markku Sippola (2015) toteavat tutkimuksessaan, ettei suomalaisten työmarkkinoiden eriarvoisuutta voida täysin selittää esimerkiksi segregaatioteorioiden valossa. Työmarkkinoiden segregaatio tarkoittaa työmarkkinatutkimuksessa sosiaalisten ryhmien eriytymistä. Tutkijoiden mukaan intersektionaalisuuden teoria – eli analyysi risteävistä eroista – tarjoaa mahdollisuuden ymmärtää heterogeenisen maahanmuuttajataustaisen väestön työmarkkina-asemaa monisyisemmin. Romanitaustaisten maahanmuuttajien kohdalla intersektionaalisuus tarkoittaa samanaikaisesti useita yksilöön liittyvien tekijöiden ja erojen (esim. sukupuoli, etnisyys, sosioekonominen asema) tarkastelua.

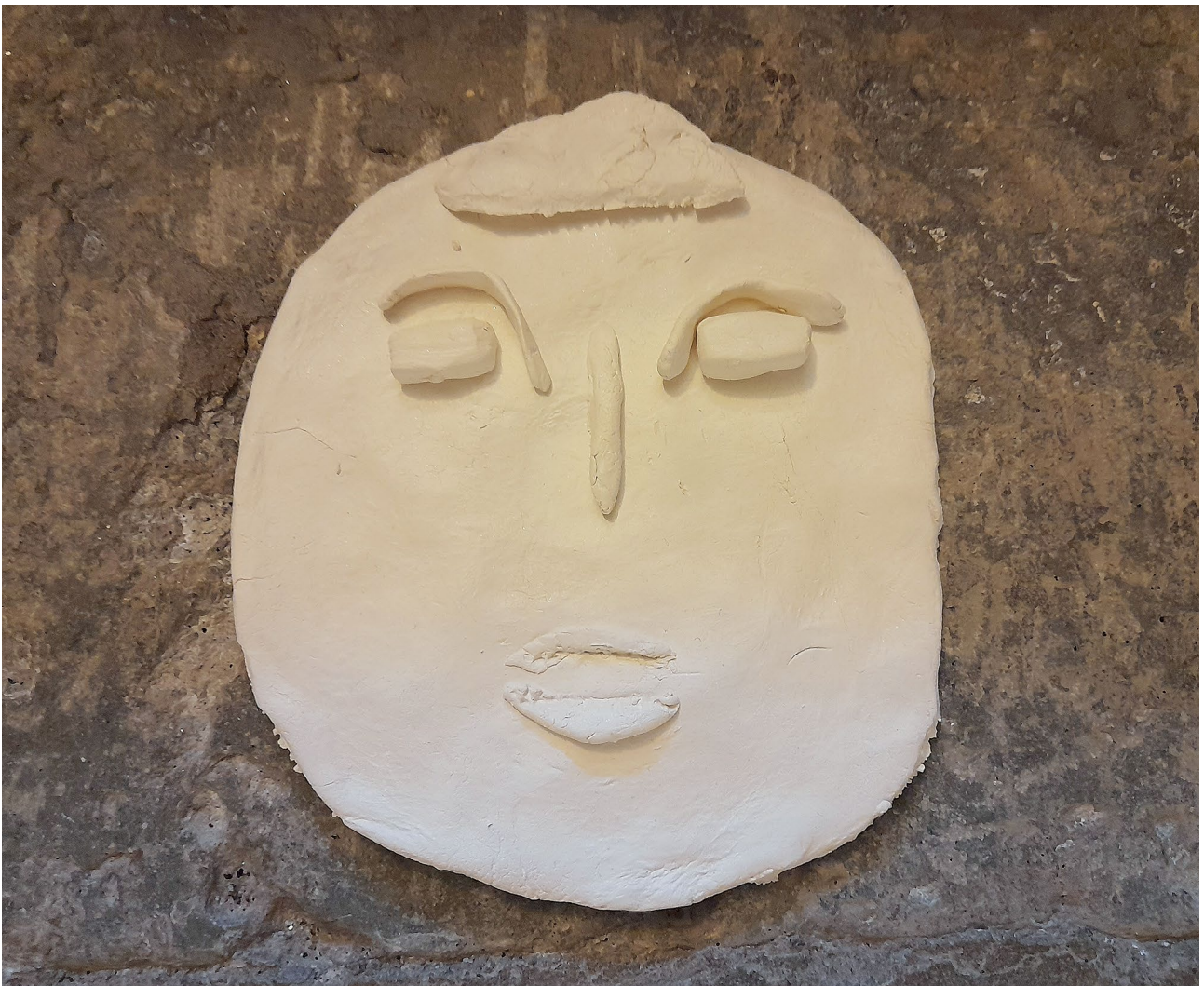
Perinteisen sosiologisen toimijakäsityksen mukaan toimijuus määritellään rationaaliseksi, aktiiviseksi, yksilölliseksi ja autonomiseksi toiminnaksi, joka saa aikaan muutoksen (esim. Giddens 1984, 9). Kritiikkinä Giddensin teorialle muun muassa Archer(2000) määrittelee toimijuuden intentionaaliseksi tavoitteelliseksi prosessiksi, jota rakenteelliset ja kulttuuriset reunaehdot kehystävät joko estämällä tai mahdollistamalla toimintaa. Kritiikki rationaalisen toimijuutta kohtaan voidaan kiteyttää siihen, ettei yksilötoimijuuden käsitteen nähdä riittävän kuvaamaan toiminnan moninaisuutta, sidoksisuutta ja ajallista orientaatiota riittävästi (esim. Honkasalo ym. 2014).

Romanitaustaisten maahanmuuttajien toimijuutta voisi hahmottaa nk. pienenä toimijuutena (kts. Honkasalo 2008), joka on passiivista toimintaa ja josta ei automaattisesti seuraa merkittäviä muutoksia yksilön elämässä tai yhteiskunnassa. Romanitaustaisten maahanmuuttajien toimijuutta kuvaa pikemminkin hiljaisuus, lasten ja perheen tukeminen, yhteisön ja suvun merkitys. Heidän toimijuutensa ei ole yksilöllistä

päätöksentekoa elämästä, vaan yhteydessä monitavoin yhteiskunnallisiin instituutioihin kuten työvoimaviranomaisiin ja KELA:aan. Heidän toimijuutensa ei ole päämäärätietoista ja rationaalista, vaan pikemminkin toimijuutta arkeen kiinnittävän toimijuuden kautta. Heidän toimijuutensa saattaa näyttäytyä näkymättömytenä ja passiivisena sekä omasta etnisestä taustastaan vaikenemisena. Silti heidän toimijuutensa on sitkeää ja sopeutumista sekä vähemmän huonon vaihtoehdon valitsemista.

Institutionaalisen palvelujärjestelmässä tulisi huomiota kiinnittää romanitaustaisten maahanmuuttajien

hiljaiseen toimijuuteen, sinnikkyteen ja heidän sosiaalisiin suhteisiinsa. Luottamuksen saamiseksi tulisi nähdä heidän käytössään olevat resurssit, henkilökohtaiset kyvyt ja verkostot. On tärkeää, että romanitaustaista henkilöä kuunnellaan ”herkällä korvalla” puhuttaessa hänen ja hänen perheensä elämästä, arjesta ja osallisuudesta. Heidän toimijuutensa ei välttämättä näy rationaalisenä, aktiiviseen toimintaan perustavana yksilökohtaisena minuuden rakentamisena, vaan pikemminkin relationaalisenä suhteissa syntyvänä toimijuutena.

Lähteet

Aaltonen, Sanna (2013) **“Trying to push things through”**: Forms and bounds of agency in transitions of school-age young people, *Journal of Youth Studies*, vol 16, no. 3, 375–390.

Bandura, Albert (2001) **Social Cognitive Theory: An Agentic Perspective Annual Review of Psychology** Vol. 52: 1–26 (Volume publication date February 2001) Department of Psychology, Stanford University, Stanford, California.

Bandura, Albert (2006) **Towards a psychology of human agency. Perspectives on psychological science**, 1(2), 164–178.

Biesta, Gert & Tedder, Michael (2007) **Agency and learning in the lifecourse: Towards an ecological perspective. Studies in the Education of Adult**. Volume 39, issue 2.

Bourdieu, Paul (1984) **Distinction. A social critique of the judgement of taste**. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press.

Enache, Anca (2020) **EU Roma and Urban Citizenship in Helsinki: Ethnographic Encounters and Experiences In Mobilising for Mobile Roma Solidarity Activism in Helsinki in the 2000s–2010s**. Eds. Aino Saarinen, Airi Markkanen and Anca Enache (toim) *Osuuskunta Trialogi - TRIA & Trialogue Books 2020*, 58 – 74.

Giddens, Anthony (1991) **Modernity and self-identity: Self and society in the late-modern age**. Cambridge: Polity Press.

Granqvist, Kimmo & Enache, Anca & Dorofte, Mihaela (2016) **Local engagement for Roma inclusion. Locality study**. Helsinki (Finland) FRA European Union Agency for Fundamental Rights.

Harinen, Päivi (2014) **Laskevan argumentaation logiikka – nollatutkimuksen lähtökohtako?** Teoksessa Lotta Haikkola, Niko Pyrhönen, Merja Pentikäinen ja Teemu Pauha (toim.)

Ulos kammioista! Muuttoliikkeiden etnisyyden tutkimus yhteiskunnallisena vaikuttamisena. Helsinki: Etnisten suhteiden ja kansainvälisen muuttoliikkeen tutkimuksen seura ETMU ry, 57– 65.

Helne, Tuula (2009) **Kilpailuyhteiskunnan tabut ja niiden (vähemmän) inhimilliset ja (vähemmän) sosiaaliset seuraukset**. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim). *Tabujen kahleet*. Tampere: Vastapaino, 19 – 42.

Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö sr. **Hankesuunnitelma (2020)**.

Hitlin, Steven & Elder, Glenn. H (2007) **Time, self, and the curiously abstract concept of agency Sociological Theory**. 25(2), 170–191.

Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jukka & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2015) (toim.) **Toimijuus, ohjaus, elämäntulkku**. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. II. University of Eastern Finland. Joensuu.

Katisko, Marja (2020) **Yksintulleiden nuorten moniulotteinen toimijuus**. Teoksessa Markku Niskanen & Tuija Åstedt (toim) *Näkökulmia monikulttuurisen lapsen ja perheen omaavan lapsen ja perheen tukemiseen*. Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö sr. Grano.

Keskitalo-Foley, Seija & Komulainen, Katri & Naskali, Päivi (2010) Risto Reipas riskinottaja. **Koulutuspolitiikan tavoitteleva ihannekansalainen**. Teoksessa Katri Komulainen & Seija Keskitalo-Foley & Maija Korhonen & Sirpa Lappalainen (toim). *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino.

Teemahaastattelun

keskustelualueet

Oma tunne: Miltä minusta tuntuu?

Minäpystyvyyys: Miten vahvistaa minäpystyvyyttä?

Vaikutusmahdollisuudet: Miten parantaa maahanmuuttajana omia vaikutusmahdollisuuksia työelämässä?

Oma-aloitteisuus/ motivaatio: Miten oma motivaatio vaikuttaa omiin mahdollisuuksiin työllistyä?

Muiden vaikutus / verkostoituminen. Mikä merkitys on muilla ihmisillä/ verkostoitumisella?

Mankki, Laura & Sippola, Markku (2015) **Maahanmuuttajat suomalaisilla työmarkkinoilla. Intersektionaalisuus ja ”hyvä kansalainen” työmarkkina-aseman määrittäjänä.** Työelämän tutkimus 13 (3) 2015.

Nieminen, Tarja & Sutela, Hanna & Hannula, Ulla (2015) **Ulkomaista syntyperää olevien työ ja hyvinvointi Suomessa 2014.** Tilastokeskus.

Ronkainen, Suvi (2008) **Kenen ongelma väkivalta on? Suomalainen hyvinvointivaltio ja väkivallan toimijuus.** Yhteiskuntapolitiikka 73:4, 388–401.

Silvasti, Tiina, Lempiäinen, Kirsti & Kankainen, Tomi (2014). Eriarvoisuuden uudet paikat. Teoksessa Kirsti Lempiäinen & Tiina Silvasti (toim.) **Eriarvoisuuden rakenteet:** Haurastuvat työmarkkinat Suomessa. Tampere: Vastapaino, 7–19.

Silvonen, Jussi (2015) **Toiminta ja suhteet – neljä fragmenttia toimijuudesta.** Teoksessa Kauppila Päivi Annika & Silvonen, Jukka & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2015) (toim.) Toimijuus, ohjaus, elämäntulkku. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. II. University of Eastern Finland. Joensuu.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) **Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa.** Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012.

Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2015) **Toimijuus ja suunnanotto.** Teoksessa Kauppila Päivi Annika & Silvonen, Jukka & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (2015) (toim.) Toimijuus, ohjaus, elämäntulkku. Publications of the University of Eastern Finland. Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology. II. University of Eastern Finland. Joensuu.

Rohkeasti ihmisarvon puolesta

Diakonissa-
laitos

Alppikatu 2, 00530 Helsinki · www.hdl.fi